

Drie werken: gouache, schildering, sculptuur

Anselm Kiefer (1945)

Kröller-Müller Museum
Otterlo

Ludwig II von Bayern

1974. Waterverf en gouache op papier, 85 x 60 cm. Inscriptie: *Roi, le seul vrai roi de ce siècle je vous salue, Sire*. Herkomst: collectie Visser.

Dein aschenes Haar Sülamith

1981. Olieverf, stro en schellak op doek, 174 x 193 x 15,5 cm. Inscriptie: *Dein aschenes Haar Sülamith/3*. Herkomst: collectie Visser.

Ohne Titel

1991. Lood, foto, ijzerdraad, gebakken klei, gruis, stof, bestoft glas, glas en hout in een vitrine gemaakt van stalen hoekprofiel, 155 x 181 x 71 cm. Herkomst: collectie Visser.

Eind december 2001 zegde de Vereniging Rembrandt een financiële tegemoetkoming toe aan het Kröller-Müller Museum. Het was een welkom antwoord op het verzoek van directeur Evert van Straaten steun te mogen ontvangen voor de aankoop van twintig werken van de Duitse kunstenaar Anselm Kiefer. De twintig Kiefers konden worden gekocht uit de verzameling van Geertjan en Martin Visser als vervolg op een eerder gedane aankoop van elf werken van deze kunstenaar uit hun collectie. In totaal zou het museum zo binnen een tijdspanne van nauwelijks vier jaar een collectie van 31 werken van Anselm Kiefer in zijn bezit hebben. Een indrukwekkend aantal, dat tegelijkertijd de vraag kan oproepen: waarom zoveel? Waarom niet volstaan met een paar kernachtige werken?

COLLECTIE

In zijn pleidooi voor financiële ondersteuning schuift Evert van Straaten de artistieke kwaliteit als een vanzelfsprekend gegeven even ter zijde en plaatst het feit dat het om een groep werken gaat in het perspectief van de verzamelgeschiedenis van het Kröller-Müller Museum, in het bijzonder de collectieopbouw: *Het is niet alleen de samenhang van deze groep werken binnen de collectie Visser die onze motivatie bepaalt bij de verwerving. Er is nog een belangrijker argument. Het past in de traditie van het museum en zijn oprichters om bepaalde kunstenaars een belangrijke rol te geven in de verzameling, niet alleen kwalitatief maar ook kwantitatief. We prijzen ons gelukkig met grote groepen werken van voor ons museum beeldbepalende kunstenaars, van Vincent van Gogh, Odilon Redon en Bart van der Leek tot Carl Andre en Bruce Nauman. Voor Kiefer is ook zo'n rol gereserveerd. De ongelooflijke materialiteit van zijn werk in combinatie met een intelligente verwerking van grote thema's uit de geschiedenis, de religie en de literatuur, vinden een spannende context in de altijd wat cerebrale collectie van ons museum. De groep van twintig werken laat vele facetten van zijn virtuoze kunnen zien. Tezamen met de eerder verworven werken is het een indrukwekkende vertegenwoordiging van Kiefer. (uit brief d.d. 22 november 2001). De strekking is duidelijk, het Kröller-Müller Museum heeft openingen nodig om het verzamelbeleid op een breder spoor te kunnen voortzetten en om*

tot nieuwe visies op de bestaande collectie te komen. En daarvoor biedt deze collectie Kiefers een unieke kans.

De zinsnede *een spannende context in de altijd wat cerebrale collectie van het museum nodigt uit om even in het verleden te kijken*. Aardig is om te vermelden dat de contacten met de verzamelaars Visser al bestonden ver voor het directoraat van Evert van Straaten. Begin jaren zeventig had zijn voorganger Rudi Oxenaar, directeur van museum van 1963 tot 1990, de basis hiervoor gelegd en gaandeweg had hij een groot aantal werken uit de Vissercollectie voor het museum verworven. Daar was geen werk van Kiefer bij, terwijl dat in die periode al wel door Martin en Geertjan Visser werd gekocht. Het lag echter niet in de lijn die Rudi Oxenaar voor de museumcollectie voor ogen had. De nadruk lag voor hem meer op kunstenaars in de omgeving van de minimal art en op de meer conceptueel werkende kunstenaars. Oxenaar sprak zelf wel over

Ohne Titel
Anselm Kiefer.
1991. Lood, foto,
ijzerdraad, gebakken
klei, gruis, stof, bestoft
glas, glas en hout in
een vitrine gemaakt
van stalen hoekprofiel,
155 x 181 x 71 cm.

de 'apollinische' en de 'dionysische' kant van de collectie Visser, waarbij de apollinische meer bij hem paste.

DE DRIE WERKEN

De Vereniging Rembrandt koos uit het aantal van twintig drie werken waar zij speciaal haar naam aan wilde verbinden. Het zijn de gouache *Ludwig II von Bayern*, het schilderij *Dein aschenes Haar Sülamith*, en de sculptuur *Ohne Titel*. De keuze staat voor de uiterst geconcentreerde, inhoudelijke en beeldende rijkdom, die zo kenmerkend is voor het werk van Kiefer. Bovendien illustreert zij hoe de Vissers de kunstenaar door alle tijden heen in zijn ontwikkeling hebben gevolgd.

Met *Ludwig II von Bayern* (1974) werd Anselm Kiefer in de collectie Visser geïntroduceerd. Dat was in 1976. Sinds die tijd heeft het contact met Kiefer geleid tot een bijzondere en zeer uitgewogen verzameling schilderijen, tekeningen, loodcollages en sculpturen, die vaak bij de kunstenaar op het atelier werden gekozen. Kort na de aankoop van *Ludwig II* kreeg Martin Visser van Kiefer de aquarel *Wagner* (ca. 1977), die ook deel uitmaakt van de gewenste aankoop van het museum, over de post toegestuurd, alsof Kiefer hiermee wilde aangeven dat Ludwig en Wagner wat hem betreft niet zonder elkaar kunnen. Een jaar later, in 1978, kocht Martin Visser *Elisabeth von Österreich* (1978), gemalin van keizer Frans Jozef I en een nicht van Ludwig, maar ook de verborgen liefde van deze Beierse koning. Historisch gezien was daarmee het verhaal compleet. Hoewel voor Visser de artistieke kwaliteit van een werk reden tot aankoop is, en niet direct een inhoudelijke achtergrond, zijn deze drie tekeningen juist samen zo boeiend, omdat zij een goed inzicht geven in Kiefers interesse in vaak toevallige ontmoetingen van krachten die, eenmaal samengekomen, tot nieuwe energieën leiden. Met *Ludwig II*, *Wagner* en *Elisabeth von Österreich* zijn drie 'kleurrijke' figuren neergezet, symbolisch voor een netwerk van ondoordringelijke, machtige, politieke en culturele krachten, die elkaar vernietigend zullen bestrijden en tegelijkertijd tot grote hoogten zullen brengen.

Het schilderij *Dein aschenes Haar Sülamith* (1981) heeft vele jaren in huize Visser in Bergeyk een centrale plaats gehad. Het behoorde tot de lievelingswerken. Het is een zeer geconcentreerd, bijna naar binnen gekeerd werk, met stro, olieverf en links boven de woorden *Dein aschenes Haar Sülamith*. De tekst is ontleend aan het gedicht *Todesfuge* van Paul Celan, in 1945 in een concentratiekamp geschreven. Celan voert in zijn gedicht twee vrouwenfiguren op: Margarete, de vrouw met de blauwe ogen en het blonde haar als symbool voor het Arische geslacht (*dein goldenes Haar, Margarete*) en Sülamith, de vrouw met het donkere haar ten teken van haar joodse afkomst (*dein aschenes Haar, Sülamith*). Hij verbindt de vrouwen onlosmakelijk door ze tot tegenpolen van elkaar te maken. Kiefer maakte verschillende werken naar aanleiding van dit gedicht. In de veelheid van materialen waar hij gewoonlijk mee werkt, valt hier het stro direct op. Dat lijkt in eerste instantie

een verwijzing naar het blonde haar van Margarete, maar het kan ook bij Sülamith horen, wetende dat stro in combinatie met vuur bij Kiefer vaak de betekenis van as krijgt. Sülamith is de vrouw die in het Hooglied uit het Oude Testament bezongen wordt als een bruid van ongekende bekoorlijkheid en die symbool staat voor het volk Israël, maar die nu geworden is tot iemand die haar haar met as bestrooid heeft ten teken van diepe rouw.

De sculptuur *Ohne Titel* uit 1991 heeft binnen de verzameling een bijzondere positie. Hoewel niet extreem groot heeft het werk een ingetogen monumentaliteit en het is intrigerend omdat het de kunstenaar zelf tot onderwerp heeft. De vitrine werd rechtstreeks uit het atelier van Kiefer verworven. Het werk stond tussen andere vitrine-

Ludwig II von Bayern
Anselm Kiefer
1974. Waterverf en gouache
op papier, 85 x 60 cm.

Dein aschenes
Haar Sülamith
Anselm Kiefer
1981. Olieverf, stro
en schellak op doek,
174 x 193 x 15,5 cm.

werken en een 'raket' in Kiefers *Ziegelei*: een grote voor-
malige pannbakkerij, die onderdeel was van zijn atelier-
complex. Martin Visser zag en kocht het daar, en liet het
rechtstreeks naar zijn huis brengen. Het is verder niet
tentoongesteld. Volgens Kiefer is het een van zijn belang-
rijkste vitrinewerken (aldus de verzamelaar). De vitrine
is gemaakt van glas en gecorrodeerd staal, en heeft een
met lood omklede houten bodemplaat. In de vitrine staat
een van lood (na)gemaakte filmprojector, waarvan één
kant ontbreekt, zodat het binnenste goed zichtbaar is.
Hij hangt enigszins uit elkaar. De lange 'film' die overal
in en naast de projector ligt, bestaat uit een brede loden
strip waarop foto's zijn gemonteerd. De foto's tonen aan-
gezichten van het grote atelier in Buchen, in een filmisch
correcte sequens, voorzover dat na te gaan is. Naast de
projector ligt een flinke brok lood in een netwerk van
ijzerdraad. Overal in de vitrine bevinden zich stukken
gebakken aarde en gruis. Onontkoombaar is de indruk
dat deze bizarre filmvertoning onderbroken is door de
inslag van deze loden kei (een komeet?). Door de uitvoe-
ring en de behandeling van de materialen is duidelijk
dat vitrine en inhoud onverbrekkelijk samenhangen. Het
gebruik van lood en fotografie zijn typisch voor het werk

van Kiefer, hoewel de hier gehanteerde combinatie uit-
zonderlijk is. Meestal worden foto's door hem verwerkt
in tweedimensionale werken of in boeken. Toch lijkt het
hier om een boek te kunnen gaan, maar dan in de sequen-
tie van een filmstrip. Met enige stelligheid kan hierover
worden gezegd dat het een reflectie van de kunstenaar is
op zijn werk tot op dat moment – dat toen al meer dan
twintig jaar omspande – en dat het van zijn verwarring
blijk geeft. De geconstateerde destructie kan dan ook
worden opgevat als ontlading van energie om tot nieuwe
creativiteit te komen.

Zo'n rijke verzameling Kiefers betekent voor het Kröller-
Müller Museum een enorme stimulans. In een relatief
korte periode zijn de werken een aantal malen op zaal te
zien geweest. Eerst als een zelfstandige eenheid, later in
de context van de Visser-collectie. Nu komt het moment
dat zij als deel van de museumcollectie zullen gaan func-
tioneren, als een van de, in de woorden van Evert van
Straaten, *grote groepen werken van voor ons museum beeld-
bepalende kunstenaars*. ♦

Toos van Kooten